

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2024.24.1.27-35>

Specific Approaches and Therapies to Support Children with Autism Spectrum Disorder in a Special Kindergarten

Špecifické prístupy a terapie zamerané na podporu detí s poruchou autistického spektra v špeciálnej materskej škole

Martina Magová, Lucia Plavec

Abstract

A special kindergarten provides the required support in the process of development of a child with an autism spectrum disorder in a specifically adapted environment. Children with autism spectrum disorders can develop their abilities and skills through specific approaches and therapies that focus on the child's comprehensive development. The primary role is played by the cooperation of the family and their active participation in the training process in the home environment, which is the most natural place for the child. The paper provides the theoretical foundations of some approaches and therapies, the knowledge of which is important for the profession of a special educator.

Keywords: Autistic spectrum disorders. Structured learning. Applied behavioral analysis. Sensory integration.

Úvod

Podľa Turákovej (2022) každé predškolské zariadenie v závislosti od svojich skúseností či možností môže využívať širokú škálu prístupov, ktorými sa snaží všestranne rozvíjať potenciál dieťaťa. Ako uvádzajú Hrdlička a Komárek (2014), v súčasnosti sa venuje témam porúch autistického spektra významné množstvo odborníkov, čo prinieslo do problematiky vítaný pokrok a nové terapeutické programy. Ich účinnosť a efektivitu je však pomerne náročné zhodnotiť. Potreba individuálneho prístupu podľa potrieb dieťaťa, množstvo faktorov, ktoré ovplyvňujú proces intervencie, prepracovanosť metódy, ale i osobnosť samotného terapeuta sú pre úspešnosť nevyhnutné. Podľa Thorovej (2016) sa javia ako najúčinnnejšie programy tie, ktorých jadrom je štruktúrovanosť, vizualizácia informácií spojená s prístupmi na behaviorálnom základe. Stotožňuje sa s ňou aj Šporclová (2018), ktorá uvádza ako najúčinnnejšie

v predškolskom veku behaviorálne princípy so základom nácviku komunikačných, sociálnych a imitačných zručností.

1 Niektoré z prístupov a terapií zameraných na rozvíjanie dieťaťa s poruchou autistického spektra

Jednotlivci s poruchou autistického spektra tvoria výrazne heterogénnu skupinu, z tohto dôvodu je potrebné veľmi dôrazne zvážiť aké prístupy sú pre nich vhodné v pedagogickej praxi. V predškolskom období je najdôležitejšie u dieťaťa s poruchou autistického spektra poskytnúť mu vhodnú komunikačnú stratégiu, pretože to často vedie k eliminácii problémového správania. Problémové správanie často súvisí s frustráciou, pretože dieťa si nedokáže odkomunikovať svoje potreby. Taktiež je potrebné zamerať sa aj na senzorické dysfunkcie u detí s poruchou autistického spektra, pretože môžu výrazne ovplyvňovať proces učenia sa.

1.1 Využívanie štruktúrovaného učenia u dieťaťa s poruchou autistického spektra

V prístupe k deťom s poruchou autistického spektra alebo inými pervazívnymi vývinovými poruchami je dôležité využívať princípy štruktúrovaného učenia, a to princíp individualizácie, princíp štrukturalizácie a princíp vizualizácie. Štruktúrované učenie je postavené na teóriách učenia a správania sa (Čadilová, Žampachová, 2008). Hrdlička, Komárek (2014) ho považujú za najvyužívanejšiu účinnú metódu, ktorá sa používa tak v triedach, ako i v rodinách a na individuálnych terapiách. Medzi jej najdôležitejšie priority patrí nácvik sociálneho a pracovného správania. Využíva najmä silné vizuálne vnímanie detí s poruchou autistického spektra, ich mechanickú pamäť a špecifické záujmy. Podobne opisuje aj Thorová (2016) štruktúrované učenie ako najúspešnejší vzdelávací program. Definuje ho ako základnú stratégiu intervencie, založenú na jasnom štruktúrovaní prostredia, vizualizácii a motivácii. Jeho zásadami sú:

- organizácia fyzického priestoru,
- vizuálna forma podpory,
- predvídateľnosť vo forme denných a pracovných režimov,
- štruktúrovaná práca pedagogického pracovníka a spolupráca s rodinou a terapeutmi,
- názorné usporiadanie miesta, nábytku a pomôcok pre ľahkú orientáciu,
- motivácia dieťaťa pozitívnou formou.

Podobne definujú základné princípy štruktúrovaného učenia Schopler a kol. (2011), ktorí dopĺňajú ďalšiu zložku, a tou je individualizácia. Tú považujú za základný pilier úspechu každej intervencie a popisujú dôležitosť trpezlivého, láskavého a individuálneho prístupu k dieťaťu s poruchou autistického spektra.

Dôležité je nespoliehať sa, že rovnaké metódy a prístupy budú fungovať u všetkých detí rovnako. Svet, v ktorom sa dieťa s poruchou autistického spektra pohybuje, je pre neho častokrát ťažko pochopiteľný a chaotický. Dieťa má problém upriamiť pozornosť k aktivitám, ktoré sa od neho vyžadujú a nerozumie ich zmyslu. Práve dobré vizuálne schopnosti u detí s poruchou autistického spektra napomáhajú k ľahšiemu pochopeniu a orientácii (Čadilová, Žampachová, 2013).

Individualizácia je potrebná u každého dieťaťa, ale individualizácia ako jeden z princípov štruktúrovaného učenia však zachádza oveľa ďalej. Poruchy autistického spektra sú vo svojich symptómoch veľmi heterogénne a variabilita ich prejavov je v rámci jednotlivých diagnóz veľmi široká. Individualizácia zahŕňa nielen individuálnu voľbu metód a postupov, ale taktiež individuálne volené úlohy, individuálne upravené prostredie a individuálne formy vizualizačných stimulov komunikácie a motivácie (Čadilová, Žampachová, 2008). Štrukturalizácia znamená integráciu jasných pravidiel, sprehľadnenie postupnosti činností a jednoznačné usporiadanie prostredia, v ktorom sa dieťa s poruchou autistického spektra pohybuje (Thorová, 2012). Štruktúra prostredia je dôležitá smerom k predvídateľnosti plnenia konkrétnych činností, ktoré sú s týmto priestorom spojené. Štruktúra pracovného miesta úzko súvisí so štruktúrou prostredia. Voľba pracovného miesta je vždy závislá na miere symptomatiky, motorických zručností a na intelektových schopnostiach dieťaťa (Čadilová, Žampachová, 2008). Ďalej ide o štruktúru času, nakoľko u detí s poruchou autistického spektra je potrebná časová predvídateľnosť z dôvodu narušenia predstavivosti, narušenia orientácie v priestore a čase. U detí s poruchou autistického spektra sa odporúčajú vytvárať vizualizované denné programy, ktoré im umožňujú predvídať udalosti (Drápela, 2013). Princíp vizualizácie je postavený na tom, že vizuálne vnímanie a myslenie patrí k silným stránkam u väčšiny detí s poruchou autistického spektra. Jednotlivé formy vizuálnej podpory uľahčujú deťom s poruchou autistického spektra ľahšie samostatne zvládnuť štruktúru priestoru, času a jednotlivých činností. Vizuálna podpora musí byť zameraná na konkrétneho jednotlivca a musí byť individualizovaná s ohľadom na jeho potreby a možnosti (Čadilová, Žampachová, 2008). Podľa Hrdličku a Komáreka (2014) pokyny, piktogramy, procesné mapy a ďalšie názorné informácie podávané vo vizuálnej podobe vedú k samostatnosti, pocitu istoty, predvídateľnosti a uľahčujú dieťaťu orientáciu, adaptáciu a zmiernujú úzkosť. K vizuálnym stratégiám zaraďujeme aj tvorbu procesuálnych schém. Procesuálne schémy sa často používajú pri nácviku zručností u detí s poruchou autistického spektra. Táto metóda sa zameriava na postupné učenie zložitých zručností pomocou rozdelenia celého procesu na jednoduchšie kroky. Každý krok sa učí samostatne pomocou vizuálnych pomôcok, ako napríklad obrázkov, videí alebo jednoduchých náčrtov. Dieťa si krok precvičuje opakovane, až kým ho nezvládne dostatočne dobre. Každý krok sa naučí samostatne a neskôr sa kroky postupne spoja do celku. Naučená zručnosť sa precvičuje opakovane, aby sa upevnila v pamäti dieťaťa a aby sa zvýšila jeho

istota pri jej používaní. Opakovanie by malo byť postupne čoraz menej podporované, aby dieťa dokázalo zručnosť vykonávať samostatne (Gašparových a kol., 2012).

Podľa Čadilovej a Žampachovej (2013) je pre dieťa s poruchou autistického spektra potrebný tiež určitý motivačný systém, ktorý napomôže k získaniu spolupráce a bude ho podporovať k učeniu. Môže to byť odmena vo forme pochutiny, hračky alebo obľúbenej činnosti. Vytvoriť je možné systém žetónov alebo obrázkov, ktoré dieťa zbiera ako odmeny. Výber motivácie je individuálny proces. Všeobecne môžeme konštatovať, že efektívnou motiváciou je odmena, ktorá je pre dieťa povzbudením a otvorením sa spolupráci. Pri nácviku novej zručnosti je dôležité navýšiť frekvenciu odmeňovania. Dieťa s poruchou autistického spektra nerozvíja svoje činnosti, pretože má z nich radosť, ale preto, že za vykonanie tejto činnosti niečo dostane. Odmeňovanie je potrebné po každom čiastkovom úspechu, aby bolo motivované pokračovať. I keď je dieťa v materskej škole povzbudzované do zmysluplných činností, do denných programov zaraďujeme dieťaťu aj jeho obľúbenú stereotypnú i keď nefunkčnú činnosť, ktorá slúži ako motivácia k činnostiam náročnejším a pre dieťa menej obľúbeným.

1.2 Vybrané behaviorálne prístupy založené na aplikovanej behaviorálnej analýze k dieťaťu s poruchou autistického spektra

Aplikovaná behaviorálna analýza (ďalej len ABA) je vedecký prístup k vyhodnocovaniu správania a jeho úpravám, ktorý je podporovaný dlhoročným výskumom a analýzami. ABA sa zameriava na zlepšovanie sociálne významného správania na zmysluplnú úroveň. Vychádza z princípov ovplyvňovania správania, ako je napr. pozitívne posilňovanie a vyhasínanie a systematicky používa stratégie zamerané na zmeny správania. Pracuje s prejavmi správania, ktoré sa dajú pozorovať a merať (Johnson, 2020). Na Slovensku chýba cieľená včasná intenzívna intervencia poskytovaná odborníkmi zameraná na prácu s dieťaťom s poruchou autistického spektra. Napriek tejto situácii je možné, aby rodičia detí využívali základné princípy vychádzajúce z aplikovanej behaviorálnej analýzy pod supervíziou behaviorálnych analytikov. K dispozícii majú viaceré možnosti vzdelávania v poskytovaní základných behaviorálnych intervencií (Mikurčíková, Čelárová, Trellová, 2022). Myslíme si, že je vhodné, aby aj učitelia, ktorí pracujú s deťmi a žiakmi s poruchou autistického spektra, kooperovali s uvedenými odborníkmi, nakoľko je dôležité, aby dokázali čo najefektívnejšie pracovať s uvedenou cieľovou skupinou.

Tabuľka 1: Využívané behaviorálne metódy pri práci s dieťaťom s PAS

Pozitívne posilňovanie	Pozitívne posilňovanie nastane vtedy, keď bezprostredne po správaní nasleduje podnet, ktorý zvýši výskyt správania v budúcnosti (zvyčajne ide o príjemné podnety).
Diferenciálne posilňovanie	Využíva sa pri učení nového správania, keď je dôležité sledovať množstvo posilnení, ktoré nasledujú po správaní v závislosti od samostatnosti, s akou dieťa dané správanie vykoná. To v praxi znamená, že správanie, ktoré urobilo dieťa s našou pomocou, posilníme o čosi menej, ako keď vykoná požadované správanie samostatne bez akejkoľvek pomoci.
Promptovanie	Metóda, kde ide o nápovedu alebo pomoc. Prompty sa delia na: <ul style="list-style-type: none"> ▪ prompty viažuce sa na požadovanú odpoveď/správanie (verbálny prompt, prompt modelom, fyzický prompt), ▪ prompty súvisiace so stimulmi (pozícia stimulu, nadmernosť stimulu, gesto).
Odstraňovanie promptov	Promptovanie sa používa najmä na začiatku nácviku, cieľom je postupné znižovanie promptov tak, aby do budúcnosti zvládlo dieťa činnosť samostatne bez väzby na podnety vedúce k zručnosti.
Tvarovanie	Je metóda postupného a diferencovaného posilňovania postupných podôb správania do konečnej podoby správania (touto metódou môžeme postupne meniť a tvarovať nielen podobu správania, ale aj jeho frekvenciu, trvanie a intenzitu).
Reťazenie	Využíva behaviorálny reťazec konkrétnych krokov správania. Využíva sa pri algoritmickej obsluhu vzdelávania v rámci komplexnejších zručností potrebných na orientáciu v bežných životných situáciách. Na zostavenie behaviorálneho reťazca novej zručnosti je potrebné analyzovať danú zručnosť. Analýza spočíva v rozdelení zručnosti na menšie komponenty, ktoré sa učia postupne až do zvládnutia komplexnej úlohy.
Intenzívne učenie	Predstavuje vysoko štruktúrované učenie, ktoré zabezpečuje dostatočnú intenzitu a konzistenciu učenia vybraných behaviorálnych cieľov. Tieto zručnosti sa v rámci intenzívneho učenia učia izolovane a v rýchlom slede, s variabilným rozvrhom pozitívneho posilňovania, ktorý je individuálne nastavený pre každé dieťa s využitím metódy bezchybného učenia a metódy opravy chyby.

Učenie v prirodzenom prostredí	Cieľové zručnosti sa presúvajú do prirodzeného prostredia dieťaťa (do hry na koberci, na ihrisku atď.).
Metódy vyhasínania	Pri vyhasínaní sa prerušujú následky, ktoré predtým posilňovali správanie, čoho výsledkom je zníženie tohto správania v budúcnosti. Poznáme tri typy metód vyhasínania: <ul style="list-style-type: none">▪ metódu vyhasínania správania udržiavaného pozitívnym posilňovaním,▪ metódu vyhasínania správania udržiavaného negatívnym posilňovaním (tzv. vyhasínanie pri úniku),▪ metódu vyhasínania správania udržiavaného automatickým posilňovaním (tzv. senzorické vyhasínanie).

Zdroj: (Mikurčíková, Čelárová, Trellová, 2022)

1.3 Terapia senzorickej integrácie u detí s poruchou autistického spektra

Caldwell a Horwood (2022) uvádzajú, že mozog jednotlivca s poruchou autistického spektra nespracováva zmyslové podnety rovnako ako mozog intaktného jednotlivca. Pokiaľ ho zahltíme príliš mnohými zmyslovými informáciami naraz, môže dôjsť k jeho preťaženiu. Pri extrémnom preťažení sa obrazy, zvuky a dotyky roztriešia na fragmenty a človek prežíva to, čo označujeme ako autonómnú búrku. Bogdashina (2017) upozorňuje, že náchylnosť k zmyslovému preťaženiu je u jednotlivcov s poruchou autistického spektra veľmi častá. Dostavuje sa u nich i za podmienok, ktoré sú pre neurotypického jednotlivca obvykle nestresujúce. Informačné preťaženie môže mať rôzne príčiny:

- neschopnosť odfiltrovať nepodstatné či nadbytočné informácie,
- oneskorené spracovanie,
- situácie, kedy je človek, ktorý funguje v percepčno selektívnom (jednokanálovom) režime, nútený venovať pozornosť informáciám z niekoľkých kanálov,
- skreslené alebo roztrieštené vnímanie, ktoré spôsobuje úzkosť, zmätenosť, frustráciu a stres, teda stavy, ktoré následne môžu vyústiť do hypersenzivity.

U detí s poruchou autistického spektra je preto veľmi dôležité implementovať senzorické stratégie a senzorické aktivity, ktoré sa opierajú o teóriu senzorickej integrácie. Sú dôležité smerom k regulácii úrovne bdlosti (aktivizácie pasívneho dieťaťa, upokojenie hyperaktívneho dieťaťa). Ďalej sú vhodné na nasýtenie sa podnetmi, ktoré dieťa aktívne vyhľadáva prostredníctvom rôznych stereotypných správanií, neustálej potreby pohybu,

prípadne iných nevhodných správání. Senzorické aktivity a stratégie dieťaťu pomôžu aj pri zmiernovaní negatívnych prejavov v správání, uľahčujú jeho každodenné fungovanie a pomáhajú mu budovať jednotlivé schopnosti (Hrčová, 2018). Grandin (2022) je taktiež silnou zástankyňou sensorickej integrácie. Uvádza, že deti a dospelí s poruchou autistického spektra, či už sú ich problémy mierne alebo závažnejšie, majú jeden či viac zmyslov zasiahnutých do tej miery, že to narušuje ich schopnosť učiť sa a spracovávať informácie zo sveta okolo nich. Výber a spôsob aplikácie sensorických stratégií je dobré konzultovať so špeciálnym pedagógom, iným odborným zamestnancom alebo terapeutom, ktorý sa danej problematike venuje a pozná sensorické odlišnosti a potreby dieťaťa s poruchou autistického spektra (Hrčová, Magová, 2018).

Záver

Veľmi častým problémom vo výchove a vzdelávaní detí s poruchou autistického spektra je nedostatok informácií, ktoré majú učitelia smerom k špecifikám osobnosti jednotlivcov s poruchou autistického spektra. Častokrát sú to už vytvorené predsudky o tom, ako sa deti s poruchou autistického spektra správajú, resp. aké majú prejavy. Nakoľko je u detí s poruchou autistického spektra vysoká variabilita prejavov správania, je veľmi dôležité, aby učiteľ vychádzal z aktuálnych potrieb dieťaťa, a aby v rámci toho vytvoril dieťaťu vhodné prostredie na učenie.

Bibliografia

- CALDWELL, Phoebe, HORWOOD, Jane. 2022. *Intenzivní interakce a senzorická integrace u osob s PAS*. Praha : Portál. 128 s. ISBN 978-80-262-1890-6.
- ČADILOVÁ, Věra, ŽAMPACHOVÁ, Zuzana, 2013. *Rozvoj sociálních dovedností u dětí s autismem*. Praha : Pasparta Publishing. 105 s. ISBN 978-80-905576-2-8.
- ČADILOVÁ, Věra, ŽAMPACHOVÁ, Zuzana. 2008. *Strukturované učení – Vzdělávání dětí s autismem a jinými vývojovými poruchami*. Praha : Portál. 405 s. ISBN 978-80-7367-475-5.
- BOGDASHINA, Olga. 2017. *Specifika smyslového vnímání u autismu a Aspergerova syndromu*. Praha : Pasparta. 185 s. ISBN 978-80-88163-06-0.
- DRÁPELA, David. 2013. *Metodika zaměřená na rozvoj kompetence k učení*. Brno : MSD. 87 s. ISBN 978-80-7392-216-0.

- GAŠPAROVYCH, Karen, KÁNTOROVÁ, Jiřina, PEŤOVSKÁ, Zuzana, ŠEDIBOVÁ, Andrea, ŠTRPKOVÁ, Adela, ŠURANOVÁ, Dagmar, 2012. *Vidieť znamená vedieť*. Bratislava : Autistické centrum Andreas. 126 s. ISBN: 9788097056315.
- GRANDIN, Temple. 2022. *Jak to vidím já. Osobní pohled na autismus a Aspergerův syndrom*. Praha : Pragma. 451 s. ISBN 978-80-242-7858-2.
- HRČOVÁ, Jana. 2018. Dítě s poruchou senzoričkého zpracování. In *Dětský sluch*. Praha : Centrum pro dětský sluch Tamtam, č. 4/2018, s. 13-15. ISSN 2570-8473.
- HRČOVÁ, Jana, MAGOVÁ, Martina. 2018 Dieťa s Aspergerovým syndrómom v materskej škole In: *Náročné dieťa : praktický pomocník pri práci s deťmi v materskej škole vyžadujúcimi si zvýšenú pozornosť*. Bratislava : Dr. Josef Raabe, s. 1-20. ISBN 978-80-8140-288-3.
- HRDLIČKA, Michal, KOMÁREK, Vladimír, 2014. *Dětský autismus, přehled současných poznatku*. Praha: Portál. 212 s. ISBN 978-80-262-0686-6.
- JOHNSON, Elle Olivia. 2020. *ABA pro děti s autismem: otázky a odpovědi*. Praha: Portál, 2020. 96 s. ISBN 978-80-262-1628-5.
- MIKURČÍKOVÁ, Lucia, ČELÁROVÁ, Diana, TRELLOVÁ, Ivana. 2022. *Efektívne intervencie pri poruchách autistického spektra – ako sa dá deťom s autizmom pomôcť?* In OSTATNÍKOVÁ, D. *Autizmus od A po S*. s. 196-237. ISBN 978-80-551-8129-5.
- OSTATNÍKOVÁ, Daniela a kol., 2016. *Máme dieťa s autizmom, kompas pre rodičov*. Bratislava: VEDA. 174 s. ISBN 978-80-224-1474-6.
- THOROVÁ, Kateřina. 2012. *Poruchy autistického spektra : dětský autismus, atypický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační porucha*. 2. vyd. Praha : Portál. 465 s. ISBN 978-80-262-0215-8.
- THOROVÁ, Kateřina, 2016. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál. 488 s. ISBN 978-80-262-0768-9.
- TURÁKOVÁ, Eva. 2022. *Výchova a vzdelávanie detí a mladých ľudí s poruchami autistického spektra*. In OSTATNÍKOVÁ, D. *Autizmus od A po S*. s. 278-319. ISBN 978-80-551-8129-5.
- SCHOPLER, Eric, REICHLER, Robert J., LANSING, Margaret, 2011. *Strategie a metody výuky dětí s autismem a dalšími vývojovými poruchami: příručka pro učitele i rodiče*. Praha, Portál. 232 s. ISBN 978-80-7367-898-2.
- STRAUSSOVÁ, Romana, KNOTKOVÁ, Monika, 2011. *Průvodce rodičů dětí s poruchou autistického spektra: Jak začít a proč*. Praha: Portál. 136 s. ISBN: 978-80-262-0002-4.
- ŠPORCLOVÁ, Veronika, 2018. *Autismus od A do Z*. Pasparta Publishing. 231 s. ISBN 9788088163985.

PaedDr. Martina Magová, Ph.D.

Katedra špeciálnej pedagogiky

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

martina.pudisova@gmail.com

Bc. Lucia Plavec

Súkromná špeciálna materská škola Sposáčik

Š. Furdeka 9060/3, 036 01 Martin

luciaplavec@gmail.com